

МОРАЛЬНІ ТА ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ У ПРАВОВІЙ ОСВІТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті доведено необхідність ґрунтування правової освіти працівників органів внутрішніх справ України на моральних та етичних принципах. Автор запропонував тезу щодо морально-етичного базису як фундаменту правової освіти міліціонера.

Ключові слова: працівник органів внутрішніх справ, моральні принципи, етичні принципи, правова освіта, індивід, становлення особистості, людина, особа, особистість.

Постановка проблеми. Реформування органів внутрішніх справ України неодмінно пов'язане з формуванням нових підходів до функціонування правоохоронної системи. Це, своєю чергою, породжує певні проблеми, основною з яких є освіта працівника органів внутрішніх справ.

Проблема освіти працівника органів внутрішніх справ корелюється з необхідністю реформування і всієї правоохоронної системи України, і системи органів внутрішніх справ зокрема. Базою цієї освіти повинні стати вироблені людством принципи, основні з яких – моральні та етичні.

Стан дослідження. Теоретичною основою дослідження правової освіти є доробки таких українських науковців: О. Бандурки, М. Цимбалюка, Т. Гарасиміва, М. Козюбри, В. Костицького, В. Навроцького, В. Ортинського, П. Рабіновича, С. Рабіновича, С. Сливки, А. Токарської та ін.

Мета статті – постановка фундаментальної проблеми правової освіти працівників органів внутрішніх справ, а саме вироблення моральних та етичних принципів як основи цього виду діяльності.

Виклад основних положень. Розглядаючи морально-етичні принципи як фундамент освіти працівників органів внутрішніх справ, насамперед необхідно наголосити на тому, що мораль і етика є основними способами регуляції й нормування поведінки людини і взаємодоповнюються, що дає підстави говорити про них як про певну єдність, тобто морально-етичну базу цієї інституції.

Також необхідно звернути увагу на те, що трансформаційні процеси в сучасному українському суспільстві, які мають багато в чо-

му антигуманну спрямованість, пов'язані передусім з певною аномією, деструкцією старих ціннісних підстав, що є фундаментом не тільки окремої особи, зокрема співробітника органів внутрішніх справ, але і суспільства загалом.

Проте суб'єктивна деструкція ціннісних підстав не означає їх тотальне знищення. Саме слово «заперечення» вже вказує на онтологічну різнорівневність буття і небуття, добра і зла, позитивного і негативного.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що науковий аналіз «моральних та етичних принципів у діяльності органів внутрішніх справ» покликаний передусім виявити специфіку категорій «цінність», «етика», «мораль», «духовність», прояснити діалектику соціального буття, спростувати всі спроби релятивізації моралі, адже ігнорування ціннісного аспекту регулятивних процесів загрожує людству катастрофами. Неусвідомлення страждань перетворює їх на тотальні, оскільки вони не «зміряні значенням, що перевершує біль» [1, с. 61]. Саме розумність, освіченість – захист людства від хаосу і розпаду на рівні й особи, і соціальної системи суспільства загалом. Адже «збагнення особою необхідних вимог «зсередини» розглядається як синтез свободи волі і самодисципліни, при якому відбуваються перетворення необхідної зовнішньої вимоги у внутрішню, сущого в належне» [2, с. 90]. На думку М. Бахтіна, належність не «має певного і спеціально-теоретичного змісту. На все змістовно значуще може зійти належність, але жодне теоретичне положення не містить в своєму змісті моменту належності й не обґрунтовується ним. Належність – своєрідна категорія надходження» [3, с. 24], відмінна від формальних категорій. Далі вчений пояснює, що істинність якогось положення не містить в собі належності. Визнання істини – ще не вимога щось діяти.

Ми поділяємо думку вищезазначеного автора і відстоюємо позицію, що мораль та етика, як основа правової освіти працівників органів внутрішніх справ, повинні базуватись, крім багатьох інших, на таких поняттях як істини й належності. Істинність – це властивість змістовності свідомості, властивість, яка дозволяє вважати цей зміст об'єктивним. Належність – це аспект особистого акту-вчинку, в якому народжується істина єдиним і неповторним чином і народжується саме завдяки тому, що хтось «на цьому стоїть і не може інакше». У результаті життєдіяльність людини містить в собі два плани, два світи: світ культури і світ життя: змістовно-смысловий план нашої діяльності та історично-індивідуальний, єдиний в своєму здійсненні; світ об'єктивування особистих актів і світ їх індивідуального змісту. Ми не може-

мо вважати вільний акт належності-відповідальності в економічній, естетичній, політичній або іншій (наприклад, у правоохоронній) сферах чимось суб'єктивним і відносним на тій підставі, що його здійснює одиничний суб'єкт. По-перше, саме поняття суб'єкта застосовується в такому разі неадекватно (суб'єкт в буквальному значенні слова трансцендентальний). По-друге, саме відповідальний вчинок здійснення добра, пізнання істини і творення краси дозволяє буттю тривати. Іншими словами, зустріч двох світів – індивідуальної одиничності й культурної об'єктивності зумовлена специфікою вільного акту-вчинку. «Цією єдиною єдністю двох світів і може бути тільки єдина подія здійснюваного буття, все теоретичне і естетичне повинно бути визначено як його момент, звичайно, вже не в теоретичних і естетичних термінах» [3, с. 22].

Істинність і належність в системі моралі та етики є суттю духовно-практичної категорії, оскільки концептуалізують особовий акт визнання належності буття в його тривалості і динаміці. Цінності безпосередньо пов'язані з буттям людини, з відтворенням духовних основ людського існування.

Зважаючи на цей зв'язок, цінність слід визначити як усвідомлюване переживання через створений особисто символ. Це переживання завжди здійснюється за допомогою створення наочно-матеріальної структури-символу.

Однотипність структури ціннісної свідомості зумовлюється цілісністю і єдністю самого ціннісного феномена. Незважаючи на досить поширені уявлення про ієрархію цінностей, слід вказати на момент невіддільності цінностей один від одного. Прикладом можуть слугувати такі цінності, як істина, добро і краса, адже, якщо йдеться про відкриття істини, то одночасно – і про явище краси, і про здійснення добра. Поняття «істина», «добро» і «краса» фіксують три аспекти буття, що не зводяться один до одного, але і невіддільні один від одного. Поняття «істина» фіксує властивість необхідності буття, поняття «добро» – властивість загальності буття, а поняття «краса» – наочно-матеріальний прояв буття.

Проте серед вказаних аспектів-властивостей буття провідну роль відіграє та властивість, яка безпосередньо зумовлює єдність буття. Ця властивість загальності буття виявляється у моральних цінностях. Отже, моральні цінності, вказуючи на соборність як на невід'ємну межу свідомості, є своєрідною необхідною ланкою в царині цінностей.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на відмінності між нормами і цінностями. Норми – це регулятивні механізми, які

детермінують соціальну діяльність людини, визначаючи межі допустимої поведінки. Цінності – умови, підстави цих регулятивних механізмів, оскільки «належать до сфери життєвих орієнтирів, визначають мету діяльності» [2, с. 91–92]. Норми ж «належать до засобів досягнення мети» [2, с. 92]. Цінності безпосереднім чином пов'язані з особистим актом людини, цінність – це саме переживання буття у момент його здійснення. Норми – наочно-речовинні, знакові результати буття людини і в цьому значенні – вторинні регулятиви соціального життя. Необхідно зауважити, що М.К. Мамардашвілі абсолютно справедливо відзначав, що умовами демократії є не закони, а суб'єкти демократії [4].

Водночас доводиться констатувати, що навіть найгуманніші і демократичні закони не змінять суспільство, якщо люди не житимуть за цими законами, якщо не поважатимуть і не виконуватимуть їх. Натомість виконання законів можливе тільки у тому разі, коли, по-перше, народ залучений до активного процесу законотворчості, і, по-друге, коли закони здебільшого захищають інтереси всіх членів суспільства, а не окремих його представників. Що ж стосується органів внутрішніх справ, то вони не лише повинні дотримуватися чинних законів, а й покликані захищати їх.

Важливий ще один аспект цієї важливої проблематики, а саме система ціннісних орієнтацій освіти працівника органів внутрішніх справ, які є основою формування його мотиваційної сфери, а також роль цієї сфери у процесі здійснення співробітником ОВС морального вибору. Адже боротьба мотивів досить часто зумовлює необхідність здійснення морального вибору. Нерідко співробітник органів внутрішніх справ потрапляє у ситуації, в яких йому доводиться поводитися всупереч своїм поглядам та переконанням (тиск з боку керівництва, певна корпоративна культура та стереотипи, які не відповідають його ціннісним орієнтаціям), що, своєю чергою, може призвести до професійної деформації. В деяких випадках стверджують, що правоохоронці, наприклад, відступаючи від норм професійної етики та порушуючи норми закону, таким чином, хочуть допомогти громадянам. Однак справжнім мотивом таких порушень може бути не прагнення допомогти, а матеріальна винагорода, яку співробітник ОВС одержить у такому разі. Тобто матеріальні цінності, незважаючи на те, що спосіб, за допомогою якого їх можна отримати, часто суперечить закону та етичним нормам, важливіші для правоохоронця, ніж захист інтересів людини. Мотивами скоєння співробітниками органів внутрішніх справ право-

порушень називають також неправильне розуміння почуття службового обов'язку, інтересів служби, висунення на перший план особистих світоглядних і моральних переконань, що стають визначальними факторами порівняно зі службовими обов'язками, прагнення до демонстрації чи реалізації своїх владних повноважень, негативні впливи поведінки керівників, а також злочинного середовища, перевантаження роботою, незадоволення рівнем матеріального забезпечення, невідповідність рівня кваліфікації [5, с. 320].

Руйнування високих, значущих для людини цінностей призводить до деформацій в структурі мотивації співробітника органів внутрішніх справ, виникають додаткові аспекти ціннісної кризи, необхідність зміни провідних мотивів. У осіб, схильних переживати кризу, ціннісно-мотиваційні перетворення мають деструктивний характер. А в самій мотиваційно-смісловій сфері особи спостерігається слабка актуальність ціннісних орієнтацій, які спрямовують особу на успішність професійної діяльності [6, с. 78]. Впливаючи на внутрішній світ, криза професійного становлення може спричинити зміни в Я-концепції, у професійній свідомості співробітника органів внутрішніх справ, спонукати його до урізноманітнення професійної мети й планів, до ревізії й кореляції професійної позиції, зміни способів виконання діяльності й навіть до зміни професії.

На думку багатьох авторів, під час кризи особа структурно перебудовується, що свідчить про професійний розвиток і саморозвиток. Такі зміни супроводжують зміни в особистісному і професійному розвитку в процесі самореалізації від етапу первинного професійного становлення аж до виходу на пенсію [7, с. 119].

Самооцінка співробітника органів внутрішніх справ поряд зі змінами мотивації його діяльності також може призвести до професійної деформації. Так, завищена самооцінка призводить до того, що людина починає переоцінювати себе в ситуаціях, які не дають для цього жодних підстав. Унаслідок цього вона може стикатися з протидією людей, які її оточують (наприклад, колег по службі) й ігнорують її претензії, що призводить до агресивності, пихатості. Натомість занадто низька самооцінка часто свідчить про розвиток комплексу неповноцінності, стійкої невпевненості в собі. Значні відхилення самооцінки від реального рівня можуть спровокувати порушення співробітником органів внутрішніх справ моральних і правових норм, вчинення дій всупереч своїм професійним обов'язкам [8, с. 65].

Продовжуючи розгляд проблеми морального вибору співробітника органів внутрішніх справ, варто зазначити, що її досить часто пов'язують із проблемою співвідношення законності та справедливості, котра виникає кожного разу, коли приймається рішення, що або формально відповідає букві закону, однак оцінюється як несправедливе, або таке, що здається справедливим, однак не відповідає вимогам закону. Натомість зауважимо, що для прийняття правильного рішення необхідно не лише мати почуття справедливості, а знати законодавство і основні теорії моралі, тому що природне почуття справедливості може, наприклад, породити бажання помсти, адже співробітник органів внутрішніх справ має ті моральні почуття, що й інші люди [9, с. 39].

Безперечно, людина розподіляє свою увагу і час залежно від стимулу. Для будь-якої діяльності необхідний позитивний стимул. Навіть під час неприємної діяльності людина намагається зменшити до мінімуму негативні відчуття, докладаючи зусиль [10, с. 129]. Однак у співробітника органів внутрішніх справ повинні сформуватися стійкі ціннісні орієнтації, в яких пріоритетні у виборі мотиву діяльності були б стимули, що відповідають етичним нормам та не суперечать закону. У його роботі мають переважати інтереси людини і громадянина над власними. Він зобов'язаний виконувати свої повноваження неупереджено і не має права віддавати перевагу окремим особам із будь-яких мотивів. Співробітник ОВС не повинен використовувати службові повноваження для отримання додаткових, не передбачених законодавством доходів, пільг або інших переваг для себе, і для інших осіб. Прояв корупції або які-небудь інші дії, котрі можуть бути сприйняті як підґрунтя для підозри в корупції, недопустимі.

Сьогодні спостерігається тенденція до систематичного порушення співробітниками органів внутрішніх справ норм професійної етики та зловживання ними своїм службовим становищем. У більшості випадків причиною існування таких явищ є низка соціальних чинників. Однак на діяльність людини впливають також і психологічні аспекти, серед яких розвиток Я-образу, самооцінки та ціннісних орієнтацій.

На формування Я-образу співробітника органів внутрішніх справ впливають канони професійної етики, моральні стандарти, а також вимоги, що ставляться до його особи відповідно до законодавства. Своєю чергою, стійкий позитивний Я-образ допомагає становленню особи як професіонала та сприяє професійній адаптації. На превеликий жаль, у нашій державі недостатньо звертають увагу саме на етичне та

моральне виховання майбутніх співробітників органів внутрішніх справ, а відповідні вимоги залишаються лише декларативними.

Найважливіші якості, якими повинен володіти співробітник органів внутрішніх справ, – це комунікабельність, урівноваженість та високий інтелектуальний рівень, для успішного розвитку яких в особи повинна бути сформована адекватна самооцінка та стійка система ціннісних орієнтацій.

З інтелектуальною діяльністю тісно пов'язане поняття рефлексії, яка у процесі вирішення нестандартних завдань призводить до підвищення самооцінки особи, є чинником формування системи ціннісних орієнтацій та побудови і реалізації її нового цілісного Я-образу.

Важливою умовою пристосування співробітника органів внутрішніх справ до умов праці є високий рівень професійної адаптації та правосвідомості, які є елементами соціалізації особистості. Правосвідомість мотивує поведінку співробітника органів внутрішніх справ, а професійна адаптація формує здатність усувати суперечності, що виникають у житті, досягаючи рівноваги. Професійна адаптація – це етап професіоналізації, під час якої може змінитись багато якостей особи. Проблема становлення професіонала спирається і на поняття «професіоналізм», адже розвиток особистості професіонала – співробітника органів внутрішніх справ сприяє формуванню професійного образу «Я».

Професія співробітника органів внутрішніх справ передбачає ситуації, що спричиняють боротьбу мотивів та виникнення необхідності здійснення морального вибору. Основою формування мотиваційної сфери особи є система її ціннісних орієнтацій.

Визначають внутрішні і зовнішні мотиви трудової діяльності. Найважливіші внутрішні мотиви, оскільки спонукає в такому разі не зовнішня винагорода, а значущі для людини фактори, що відображаються в її ціннісних орієнтаціях і детермінують поведінку незалежно від ситуації. Здійснення морального вибору співробітника органів внутрішніх справ залежить від ціннісних орієнтацій, тому вони повинні відповідати нормам етики, моралі та не суперечити вимогам закону.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що моральні та етичні принципи в правовій освіті працівників органів внутрішніх справ є ключовою ланкою ціннісних орієнтацій співробітника міліції та основою формування його мотиваційної сфери,

яка відіграє важливу роль у процесі здійснення ним морального вибору. Формування мотивів відбувається під впливом соціально-психологічних чинників професійної діяльності та зміни мотивації на різних етапах професійного становлення. З суспільною природою мотивації діяльності пов'язаний вплив оцінки, зумовленої суспільними нормами, а також самооцінки працівника.

1. Ореховский А. Социальное регулирование и ответственность / А. Ореховский. – Новосибирск: СибГУТИ, 1999. – 320 с.

2. Философия. Часть II. Основные проблемы философии / под ред. В.И. Кириллова. – М.: Юрист, 1997. – 320 с.

3. Бахтин М.М. К философии поступка / М.М. Бахтин // Человек в мире слова. – М., 1995. – С. 22–67.

4. Мамардашвили М.К. Картезианские размышления / М.К. Мамардашвили. – М.: Прогресс, Культура, 1993. – С. 32.

5. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія / С.Д. Гусарев. – К.: ВІРА–Р, 1999. – С. 320.

6. Пилипенко Н.М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи / Н.М. Пилипенко // Соціальна психологія. – 2005. – № 3. – С. 78.

7. Пилипенко Н.М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості / Н.М. Пилипенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 2(47). – С. 119.

8. Андросюк В.Г. Юридична психологія / В.Г. Андросюк, Я.Ю. Казміренко. – К.: Ін Юре, 1999. – С. 65.

9. Красников Е.А. Этика и психология профессиональной деятельности / Е.А. Красников. – М.: Форум, 2004. – С. 39.

10. Амосов Н.М. Природа человека / Н.М. Амосов. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 129.

Годяк А.И. Моральные и этические принципы в правовом образовании работников органов внутренних дел Украины

В статье обосновано необходимость базирования правового образования работников органов внутренних дел Украины на моральных и этических принципах. Автор предложил тезис о морально-этическом базисе как фундаменте правового образования милиционера.

Ключевые слова: *работник органов внутренних дел, моральные принципы, этические принципы, правовое образование, индивид, становление личности, человек, лицо, личность.*

Hodyak A.I. Moral and ethical principles in the legal education of law enforcement officers of Ukraine

Article is devoted to the necessity resting on the basis of legal education of law enforcement officers of Ukraine on moral and ethical principles. The author suggests thesis of the moral and ethical basis as the foundation of legal education of militiaman.

Key words: *law enforcement officers, moral principles, ethical principles, legal education, individual, identity formation, human being, person, personality.*

Стаття надійшла 28 грудня 2012 року

УДК 34(477) (09) «18/19»

Н.Я. Дубас

**ІДЕЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
У ПРАЦЯХ АНТИЧНИХ МИСЛИТЕЛІВ
ТА ФІЛОСОФІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

Проаналізовано праці Арістотеля, Цицерона, Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Г. Гегеля, в яких йдеться про передумови створення правової держави та громадянського суспільства.

Ключові слова: *громадянське суспільство, правова держава, розподіл влади, конституція, громадянин.*

Постановка проблеми. Громадянське суспільство пройшло складний історичний шлях свого становлення та розвитку. Аналіз найдавніших етапів формування уявлень про громадянське суспільство, зокрема античної думки, засвідчує, що вже тоді виникло усвідомлення того, що найдосконалішим державним устроєм є той, що базується на принципах народовладдя, тобто демократії та поділу влади, який запобігає її узурпації. Вперше поняття «громадське суспільство» вживається Арістотелем, який у своїх творах виводив його від слова «громадянин». Тобто йшлося про «суспільство громадян» – вільних і освічених. Уже давньоримський мислитель Цицерон вказує, що держава є надбанням народу, а право виступає необхідним джерелом державності загалом. У його вченні присутні ідеї республіканізму, народного суверенітету та наголошується на тому, що громадянин та громадянство є правовими категоріями, на основі яких формується поняття про суспільс-